

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

КОБЕРНЮК СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 330.131.5:338.439.4:636.4:658.8

ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА
ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СВИНИНИ

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник:
Безус Роман Миколайович
доктор економічних наук, доцент

Дніпро – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СВИНИНИ	12
1.1. Сутність і види економічної ефективності виробництва та реалізації свинини	12
1.2. Методичні підходи до визначення економічної ефективності виробництва та реалізації продукції свинарства	32
1.3. Сучасні підходи до організації виробництва продукції свинарства	42
Висновки до розділу 1	58
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ З ВИРОБНИЦТВА СВИНИНИ	61
2.1. Виробництво і споживання продукції свинарства в Україні	61
2.2. Економічна ефективність виробництва продукції свинарства сільськогосподарськими підприємствами	77
2.3. Маркетингові аспекти діяльності підприємств-виробників свинини	91
Висновки до розділу 2	110
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ З ВИРОБНИЦТВА СВИНИНИ	113
3.1. Формування виробничо-збутового кластера свинарства	113
3.2. Підвищення конкурентоспроможності підприємств-виробників свинини	127
3.3. Математичне моделювання виробництва та реалізації продукції свинарства сільськогосподарським підприємством	145
Висновки до розділу 3	165
ВИСНОВКИ	168
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	173
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Зростання економічної ефективності виробництва свинини є пріоритетним завданням агропромислового розвитку України. Однак, враховуючи важливість галузі для вітчизняної економіки, фактичний стан її функціонування впродовж останніх років не відповідає визначеним стратегічним завданням і наявному ресурсному потенціалу. Спостерігаються порушення селекційно-племінних основ розвитку галузі, зростання цінового диспаритету між сільськогосподарською та промисловою продукцією, недостатній рівень державної підтримки галузі свинарства. Всі ці фактори зумовили зменшення поголів'я тварин, збільшення тривалості виробничого циклу, значні перевитрати матеріальних, енергетичних і трудових ресурсів, уповільнення оборотності капіталу більшості підприємств. Реалізація свинини сільськогосподарськими підприємствами характеризується нестабільністю та почерговим перепадом від збитковості до низького рівня прибутковості, що обумовлено групою технологічних та економічних чинників. У цьому аспекті особливої актуальності набуває дослідження науково-методичних та практичних підходів щодо підвищення економічної ефективності виробництва та реалізації продукції свинарства.

Дослідженню теоретичних, методичних і практичних засад ефективності виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції присвятили наукові праці такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Р. Безус, І. Буздалов, І. Вініченко, П. Гайдуцький, С. Гаркавенко, Дж. Гібсон, Д. Іванцевич, В. Герасимчук, Н. Куденко, Л. Мельник, М. Мескон, П. Руснак, П. Саблук., О. Шеремет, О. Ульянченко та інші. Вирішенню проблем економічної ефективності виробництва свинини, пошуку ефективних способів збуту продукції свинарства присвячені дослідження В. Г. Андрійчука, П. С. Березівського, В. І. Бойка, А.М. Бричко, В.І. Герасимова, Б. В. Даниліва, К.С. Жадька, О. В. Мазуренко, І. В. Охріменка, С. М. Приліпка, В. П. Рибалка, І. В. Свиноуса, В. С. Топіхи, О. А. Шуста та інших вітчизняних вчених.

Відзначаючи цінність результатів досліджень названих вчених і сучасних наукових розробок, слід зауважити, що окремі важливі аспекти економічної ефективності виробництва свинини потребують подальших наукових досліджень з огляду на гостроту їх прояву в сучасних умовах. Недостатньо дослідженими й дискусійними залишаються питання, пов'язані з трактуванням сутності економічної ефективності виробництва, визначенням критеріїв формування та оцінки ефективності виробництва свинини, обґрунтуванням інноваційно-технологічних, організаційно-економічних важелів підвищення ефективності виробництва свинини, вдосконалення інструментарію регулювання та визначення резервів підвищення прибутковості галузі. Це зумовило необхідність проведення окремого наукового дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. У дисертаційній роботі висвітлено результати досліджень, виконаних автором, які є складовою частиною комплексної тематики науково-дослідних робіт Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету за темами: «Управління розвитком сільськогосподарських ринків, аграрної та екологічної логістики в системі продовольчої безпеки» (№ державної реєстрації 0117U004290), де автором досліджено теоретико-методологічні засади визначення економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств-виробників свинини, запропоновано використання кластерного підходу в організації взаємодії суб'єктів на ринку продукції свинарства; «Маркетинг інновацій та інноваційної продукції аграрного сектору» (№ державної реєстрації 0117U003055), де автором за використання генетичного алгоритму на основі математичної моделі для обґрунтування прийняття ефективних маркетингових рішень з метою оптимізації розподілу продукції свинарства сільськогосподарськими підприємствами.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка теоретико-методичних засад і практичних рекомендацій підвищення економічної ефективності виробництва та реалізації продукції свинарства

сільськогосподарськими підприємствами. Поставлена мета зумовила вибір і необхідність розв'язання таких найважливіших завдань:

- уточнити понятійний апарат проблеми дослідження, зокрема трактування сутності економічної ефективності виробництва та сформулювати його ключові аспекти в контексті виробництва і реалізації продукції свинарства;
- поглибити методичний інструментарій до визначення економічної ефективності виробництва свинини та критерії її оцінки;
- провести аналіз сучасних підходів до організації ведення бізнесу сільськогосподарськими підприємствами-виробниками свинини;
- розкрити тенденції розвитку виробництва й споживання продукції свинарства в Україні на національному і регіональному рівнях та на рівні сільськогосподарських підприємств;
- визначити ключові фактори формування економічної ефективності виробництва й збуту продукції свинарства та характер їх впливу на конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств;
- надати пропозиції щодо концептуального та організаційно-управлінського забезпечення функціонування кластерного формування для сільськогосподарських підприємств-виробників продукції свинарства;
- удосконалити методичний інструментарій оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств з виробництва продукції свинарства;
- розробити структуру генетичного алгоритму оптимізації виробничо-збутової діяльності та обґрунтувати його використання для підвищення ефективності виробництва й реалізації продукції свинарства.

Об'єктом дослідження є процес виробництва та реалізації продукції свинарства сільськогосподарськими підприємствами.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних засад підвищення економічної ефективності виробництва та реалізації продукції свинарства сільськогосподарськими підприємствами.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання, системний і еволюційний підходи, які застосовувалися для вивчення фундаментальних положень економічної науки стосовно особливостей формування й підвищення економічної ефективності виробництва та реалізації продукції свинарства сільськогосподарськими підприємствами.

Для оцінки стану та тенденцій розвитку виробництва продукції свинарства застосовувалися такі наукові методи: *аналізу і синтезу* (дослідження виробничих та економічних показників діяльності підприємств з виробництва свинини України), *абстрактно-логічний* (відображення сутності економічної ефективності; формування загальних висновків та рекомендацій дисертаційної роботи), *монографічний* (вивчення сучасного досвіду функціонування підприємств з виробництва продукції свинарства), *емпіричний* (розрахунок фактичної економічної ефективності та порівняння з нормативними показниками), *статистичних групувань* (визначення впливів концентрації та спеціалізації на економічну ефективність виробництва), *графічний* (вивчення тенденцій розвитку виробництва продукції свинарства), *логістичний* (дослідження каналів збуту свинини), *розрахунково-конструктивний* (обґрунтування оптимальних варіантів технологій утримання свиней за показниками їх продуктивності та структури стада), *прогнозування* (розробка стратегії розвитку).

Інформаційною базою досліджень слугували Закони України, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, статистичні дані Держкомстату України, обласних управлінь статистики, дані вибіркового статистичного обстеження підприємств, розробки науково-дослідних установ, праці вчених-економістів, а також результати особистих напрацювань автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних основ, наукових положень, висновків та рекомендацій щодо підвищення економічної ефективності виробництва та реалізації свинини в сільськогосподарських підприємствах. Найважливіші результати

досліджень, що визначають новизну та розкривають зміст дисертації, полягають в наступному:

вперше:

– розроблено методичні засади формування генетичного алгоритму оптимізації виробничо-збутової діяльності сільськогосподарських підприємств з виробництва продукції свинарства, який заснований на математичному моделюванні параметрів ціни, каналів розподілу продукції, технологічних процесів та пошуку оптимальних рішень підвищення економічної ефективності виробництва та реалізації продукції;

удосконалено:

– трактування поняття «економічна ефективність виробництва», яке на відміну від існуючих визначень розглядається як комплексна категорія, що відбиває результативність використання виробничих активів і трудових ресурсів за певний період часу та характеризує економічний стан суб'єкта господарювання, за якого корисний (позитивний) ефект виробництва перевищує витрачені для його отримання ресурси;

– методичний підхід до оцінки економічної ефективності сільськогосподарських підприємств, який, на відміну від поширених базується на засадах концепції управління результативністю і збалансованій системі індикаторів Balance Scorecard (BSC) та передбачає формування підсистем узагальнюючих, ресурсно-процесних та факторних показників;

– методичний інструментарій оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств з виробництва продукції свинарства, який, на відміну від існуючих, передбачає визначення індексу конкурентоспроможності й формується за результатами експертного опитування та відображає результати позиціонуванні підприємств за якістю ділових відносин з м'ясокомбінатами, постачальниками, контрагентами, іншими виробниками, ступенем доступу до інформаційних ресурсів, географічним розташуванням;

дістали подальшого розвитку:

– концептуальні та організаційно-управлінські засади формування й функціонування кластерної структури, що аргументують створення єдиної організаційної основи для широкої інтеграції виробників з переробними, сервісними та торгівельними структурами, забезпечення безперервного функціонування всіх ланок відтворювального технологічного ланцюга виробництва та реалізації свинини, проведення єдиної маркетингової політики, впровадження інноваційних технологій;

– ідентифікація факторів формування економічної ефективності виробництва і збуту продукції свинарства, серед яких виділено макроекономічні й мікроекономічні та виявлено їх частковий і сукупний вплив на виробництво, реалізацію і споживання продукції свинарства.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані та обґрунтовані положення й рекомендації є підґрунтям для розв'язання теоретичних та практичних проблем підвищення економічної ефективності виробництва та реалізації свинини в сільськогосподарських підприємствах.

Основні положення, викладені в дисертації, доведено до рівня рекомендацій і використано в практичній діяльності: обґрунтування створення переваг від формування у агропоромисловому комплексі (свинарській галузі) інтегрованих систем агробізнесу є складовою матеріалів анотованого звіту з науково-дослідної роботи Західнодонбаського інституту економіки та управління за темою «Методологія регіонального економічного розвитку», номер державної реєстрації 0102U000369 по її завершенню (акт № 267 від 12.02.2012 р.); розробка теоретичної та практичної складової удосконалення діяльності підприємств з виробництва продукції свинарства включена в наукові дослідження, що виконуються відповідно до інноваційної теми дослідження «Методологія соціально-економічного, інформаційного та науково-технічного розвитку регіонів, галузей виробництва, підприємств та їх об'єднань» державний реєстраційний номер 0116U006782 (з 01.09.2016 р. по 01.01.2022 р.) факультету компю'терних систем, енергетики та автоматизації

Національної металургійної академії України (акт № 14 від 12 листопада 2013 року); обґрунтування доцільності формування і організації роботи кластера, який об'єднає в собі ланки виробництва, постачання сировини, реалізації готової продукції, а також напрацювання наукових установ в галузі свинарства, що сприятиме інтенсивнішому, порівняно з іншими регіонами, генеруванню і розповсюдженню нових знань, прийняті до практичної адаптації Управлінням агропромислового розвитку Дніпропетровської облдержадміністрації (довідка № 18 від 16.02.2017 р.); пропозиції щодо використання математичної моделі підвищення продуктивності виробництва й збуту продукції свинарства впроваджено в планово-економічній роботі ТОВ агрофірми «Обрій» Покровського району Дніпропетровської області, в результаті чого вдосконалено систему прогнозування прибутку, виробничих витрат, витрат на збут і планування фінансових показників в галузі свинарства (довідка № 17 з від 22.03.2017 р.); пропозиції щодо поетапного математичного моделювання виробничо-збутових процесів прийнято до впровадження ТОВ «Агроінд» Дніпропетровського району Дніпропетровської області, в результаті чого проведено оцінку економічної ефективності різних варіантів виробничо-збутової діяльності (довідка № 24 від 23.03.2017р.); теоретичні положення з впровадження системи комплексної оцінки економічної ефективності виробництва та реалізації продукції свинарства прийнято до впровадження управлінням агропромислового розвитку Покровської райдержадміністрації (довідка № 24/03/23-з від 23.03.2016 р.) та Верхньодніпровською районною радою Дніпропетровської області (довідка № 801/0/2-17 від 02.10.2017 р.).

Теоретичні положення і матеріали дослідження також використовуються у навчальному процесі в Дніпропетровського державного аграрно- економічного університету при викладанні дисциплін «Аграрний маркетинг», «Регіональна економіка» (довідка № 42-11-935 від 24.04.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові результати, пропозиції, практичні рекомендації дисертаційної роботи, які виносяться на захист, є

підсумком особистих наукових досліджень. Особистий внесок здобувача у роботах, які опубліковані, висвітлено у списку опублікованих праць за темою дисертації, що наведений в авторефераті.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дисертації апробовані у доповідях та обговорені на таких науково-практичних конференціях:

– міжнародних: «Теоретичні й практичні досягнення молодих вчених аграріїв» (Дніпропетровськ, 2006), «Научният потенциал на света», (Софія, 2009); «Молоді науковці-аграрники: традиційні й нові аспекти досліджень», (Дніпропетровськ, 2011, 2012); «Аграрна наука ХХІ століття: реалії та перспективи», (Дніпропетровськ, 2011, 2012, 2013, 2015, 2016), «Ключови въпроси в съвременната наука-2011», (Софія, 2011), «Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи», (Дніпропетровськ, 2012, 2013, 2014), «Perspektywiczne opracowania sa nauka i technikami – 2012», (Przemysl, 2012), «Ключови въпроси в съвременната наука-2015», (Софія, 2015); «Развитие форм и методов современного менеджмента в условиях глобализации», (Петропавловск, 2015);

– всеукраїнських: «Маркетинг, як найважливіша складова функціонування системи аграрного бізнесу», (Дніпропетровськ, 2013, 2014, 2015), «Інноваційний менеджмент збалансованого (сталого) природного агровиробництва», присвяченої 90-річчю від народження Ф.Т. Моргуна, (Дніпропетровськ, 2014);

– науково-практичній конференції викладачів та студентів ДДАУ (Дніпропетровськ, 2007, 2008, 2010).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 40 наукових праць загальним обсягом 17,2 д.а., з них: 14 статей у фахових наукових виданнях (загальним обсягом 21,1 д.а., з яких особисто автору належить 11,0 д.а), з них 9 у фахових виданнях з цитуванням у міжнародних наукометричних базах (загальним обсягом 7,1 д.а.), 26 публікацій у матеріалах вітчизняних та

міжнародних науково-практичних конференцій (загальним обсягом 5,1 д. а., з яких особисто автору належить 4,5 д. а.).

Обсяг і структура дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст дисертації викладено на 172 сторінках комп'ютерного тексту, включаючи 30 таблиць, 27 рисунків. Робота містить 8 додатків. Список використаних джерел охоплює 162 найменування на 17 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СВИНИНИ

1.1. Сутність і види економічної ефективності виробництва та реалізації свинини

Ефективне функціонування сільськогосподарських підприємств з виробництва продукції свинарства об'єктивно обумовлює підвищення економічної ефективності виробництва, конкурентоспроможності продукції на основі впровадження інновацій, ефективних форм господарювання й управління виробництвом, активізації підприємництва. Ефективність сільськогосподарського виробництва визначається наявністю, станом всіх факторів виробництва: земельних та трудових ресурсів, основних виробничих і оборотних засобів. Збільшити виробництво сільськогосподарської продукції до повного задоволення потреби населення неможливо без всебічного прискорення розвитку сільського господарства, без зростання рівня економічної ефективності розвитку окремих його галузей [65].

Ефективність виробництва як економічна категорія відображує дію об'єктивних економічних законів, яка проявляється в результативності виробництва. Вона є тією формою, в якій реалізується мета суспільного виробництва. Економічна ефективність показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці, а також сукупних їх вкладень. В економічній енциклопедії зазначається, що ефективність – це здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту, тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат [26].

Під ефектом розуміють досягнутий результат у матеріальному, грошовому або соціальному вираженні, а під економічним ефектом розуміють результат виробництва, виробничу вартість, національний дохід, валову продукцію, зростання прибутку та зменшення витрат. Звідси «ефективність»

можна трактувати як результативність певного процесу, дії, що вимірюється співвідношенням між отриманим результатом і витратами (ресурсами), що його спричинили. Нерідко ефективність визначають як досягнення максимального ефекту за мінімального витрачання ресурсів [3].

К.Р. Макконнелл і С.Л. Брю зазначають, що економічна ефективність є співвідношенням між витратами ресурсів і виробленими в результаті їх використання обсягів товарів чи послуг; виробництво продукту визначеної вартості за найменшої затрати ресурсів; досягнення найбільшого обсягу виробництва товару чи послуги із застосуванням ресурсів визначеної вартості [79].

Ми погоджуємося з думкою Михайлова С.І., що ефективність виробництва як економічна категорія відображає дію об'єктивних економічних законів, які проявляються в результативності виробництва. Вона є тією формою, в якій реалізується мета суспільного виробництва. Економічна ефективність показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці, а також сукупних їх вкладень [80].

Економічна ефективність показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці, а також сукупних їх вкладень. Ефективність виробництва – це узагальнена економічна категорія, якісна характеристика якої відображається у високій результативності використання живої і уречевленої у засобах виробництва праці [84]. Як справедливо зазначає С.П. Кирильчук, ефективність виробництва відноситься до числа ключових категорій ринкової економіки, та безпосередньо пов'язана з досягненням кінцевої мети розвитку виробництва в цілому й кожного підприємства окремо [25].

Черевко Г.В. та Горбонос Ф.В. стверджують, що ефективність – це складна економічна категорія, пов'язана з цілеспрямованою, раціональною людською діяльністю. Вона відображає певні виробничі відносини, що складаються між суспільством загалом і підприємствами, а також окремими працівниками. В ефективності відображається дія об'єктивних економічних

законів, розвиток продуктивних сил, характер виробничих відносин. Вона є формою вираження мети виробництва. Отже, поняття «ефективність» має зміст за наявності мети, яка повинна бути досягнута. Основну ж мету виробництва становить віддача сукупних витрат, які беруть участь у процесі виробництва [98].

Краснова В.В. звертає увагу на те, що поняття «економічний ефект» і «економічна ефективність» відносяться до найважливіших категорій ринкової економіки. Ці поняття тісно взаємопов'язані [68].

Одним із найбільш узагальнюючих показників економічної ефективності діяльності підприємства В.Г. Андрійчук [3], Г.В. Черевко [98] та інші вчені справедливо вважають рентабельність. У цьому показнику відображаються результати витрат живої та уречевленої праці, міра використання засобів виробництва, якість реалізованої продукції, рівень організації виробництва, його управління. Сутність проблеми підвищення економічної ефективності виробництва полягає у збільшенні економічних результатів на кожен одиницю витрат у процесі використання наявних ресурсів. В умовах ринку кожне підприємство, будучи економічно самостійним товаровиробником, має право використовувати будь-які оцінки ефективності розвитку власного виробництва в рамках встановлених державою податкових відрахувань і соціальних обмежень [1, 2, 23, 25, 31].

Економічна ефективність – це стандарт, який економісти використовують для оцінки широкого спектру речей [100]. Ефективність – це складна концепція. Науковці часто визначають ефективність як об'єктивне співвідношення витрат і результатів [31, 44, 56]. Ринкові ціни забезпечують інформацію і мотивацію, необхідні для досягнення економічної ефективності. Наприклад, виробники продукції свинарства можуть збільшити прибуток за рахунок підвищення технічної ефективності виробництва до тих пір, поки граничний дохід не буде падати від підвищення граничної вартості. Оскільки граничний дохід, як правило, відображає, на скільки споживачі високо цінують додаткові поліпшення, та граничні витрати відображають вартість

продукції, щоб внести додаткові поліпшення (після введення ціни відображають цінність їх альтернативного використання). Це не технічно ефективно, але економічно ефективно, так як це збільшує загальну вартість продукції при невеликих витратах ресурсів.

За даними [120] термін «економічна ефективність» означає процес, за допомогою якого виснажуються ресурси для створення більш продуктивних значень, ніж використані. Наприклад, на сільськогосподарському підприємстві буде вважатися економічно ефективним використання своїх ресурсів, щоб виробляти продукцію, яка перевищує вартість самих ресурсів.

Різні економічні теоретики мають різні ідеї про те, що таке економічно ефективна система. При найбільш ефективній системі виробництва вартість кінцевого продукту повинна залишатися рівною або перевищувати затрачені кошти, а в неефективній системі, кошти не використовуються повною мірою, і тому не виробляють достатні обсяги продукції. Економічна ефективність часто ґрунтується на ідеях, значення яких є значною мірою суб'єктивними. Використовуються терміни більше або менше, ніж має або виробляє сільськогосподарське підприємство по відношенню до загальної вартості певної продукції. З цієї причини, оцінюється ефективність не тільки фізичних продуктів, вироблених або використаних ресурсів, а кінцева цінність пропорційно вартості затрачених коштів.

«Ефективність» – одна із найбільших широко застосовуваних в сучасній науці і практиці економічних категорій, досліджується протягом багатьох століть. У системі основних наукових теорій, що пов'язані із визначенням сутності цієї категорії, можна визначити теорію прибутку, яка розглядалася представниками практично всіх наукових шкіл [6 с. 11–14]. Особливим здобутком наукової думки щодо визначення сутності економічної категорії «ефективність» було формулювання наприкінці XIX століття «принципу ефективності», який інтегрував в собі положення принципу раціональності та концепції економічної поведінки людини. У сучасній редакції зміст цього принципу формулюється наступним чином: «Дій завжди з розрахунком на те,

щоб за допомогою обмежених коштів (ресурсів) забезпечити оптимальний результат при досягненні поставлених цілей» [5, с. 30]. Саме «принцип ефективності» був закладений у виділення у 1898 році в самостійний напрям наукової дисципліни «економіка підприємства», засновником якої вважається німецький економіст Євгеній Шмаленбах. Як свідчать сучасні науковці, «застосування принципу ефективності як принципу ідентифікації науки економіки підприємства обумовлює те, що ця наука займається питаннями ефективності функціонування підприємства» [9, с. 32]. З появою цієї наукової дисципліни економічна категорія «ефективність» отримала подальше наукове поглиблення і практичне поширення застосування на рівні підприємств всіх видів економічної діяльності.

Значна кількість науковців в процесі розгляду категорії «ефективність» ототожнює її з категорією «результативність». Так Виварець А.Д. визначає: «Для кількісної оцінки рівня ефективності необхідно співставити фактично отриманий ефект із його очікуваним чи запланованим розміром, що визначається внаслідок досягнення поставленої мети» [23, с. 200]. Аналогічно в роботі Мазура І.І., Шапіро В.Д. та Ольдерогге Н.Г. визначається: «Головною ознакою ефективності є ступінь досягнення цілей діяльності організації» [71 с. 177].

Підходи до визначення категорії «ефективність» тільки через результат діяльності, що відповідає поставленим цілям (без врахування витрат чи ресурсів, що були при цьому задіяні) можна знайти і в роботах інших науковців [4, с. 12-13; 9, с. 69]. Характеризуючи цей підхід до визначення сутності категорії «ефективність», слід зазначити, що результат діяльності є лише одним складовим елементом її визначення; без характеристики витрат (ресурсів), що були спрямовані на досягнення цих результатів, ця категорія визначена бути не може. На це звертає увагу відомий дослідник методології економічної науки М. Блауг, який зазначає: «Невірогідна плутанина виникла внаслідок претензій економістів «науково» висловлюватися по питаннях «ефективності», не пов'язуючи себе будь-якими ціннісними (витратними)

обґрунтуваннями» [8, с. 219]. Оцінка будь-якої діяльності лише за показниками досягнених її результатів (співставлених із нормативними, плановими або цільовими їх показниками) характеризує «результативність» цієї діяльності, а не її «ефективність». Переважна кількість сучасних науковців розглядаючи категорію «ефективність» визначає її за двома основними елементами – результатами та витратами (ресурсами), співставленими між собою.

Найпоширенішим в сучасній науковій літературі є наступне визначення її сутності: «Ефективність – це співвідношення ефекту (результату) і витрат (ресурсів), що зумовили цей ефект» [10, с. 341; 13, с. 599]. Визначення категорії «ефективність» за двома основними елементами – результатами та витратами (ресурсами), співставленими між собою, дуже часто підміняється в сучасній літературі критерієм цієї ефективності. Такий підхід можна знайти в роботі львівських науковців, які зазначають: «Ефективність – це досягнення найбільших результатів за найменших затрат живої та уречевленої праці» [90, с. 277]. Критеріальний підхід до визначення цієї категорії можна знайти в роботах і інших науковців [10, с. 341; 16, с. 201]. Цей підхід практично дублює визначений в теорії «принцип ефективності», що був розглянутий раніше, але зміст категорії «ефективність» значно ширший, ніж зміст цього критеріального принципу.

Підсумовуючи цей етап дослідження сутності категорії «ефективність», можна визначити, що із основною її характеристикою пов'язані два основні порівнювальні між собою її елементи: результат (ефект) діяльності та витрати (ресурси), що зумовлюють цей результат (ефект). У характеристиці цих двох визначальних елементів категорії «ефективність» серед науковців теж нема одностайних підходів. Розглянемо більш детально головні позиції сучасних дослідників щодо цього питання. Перш за все визначимо, що поняття «результат» і «ефект» багато економістів трактують як нерівнозначні. Так, Виварець А.Д. визначає: «Результат» в загальному розумінні означає підсумок або наслідок будь-якого процесу або дії... Під «ефектом» завжди розуміють

тільки кінцевий та корисний результат, що отримано внаслідок реалізації поставленої мети або іншого процесу або дії» [23, с. 200]. З таким висновком погодитись не можна, бо об'єктом визначення ефективності може бути не тільки кінцевий результат процесу, а й окрема його операція (що потребує розгляду поопераційного ефекту); крім того, ефект не завжди характеризує тільки корисний результат – в окремих випадках він може характеризуватись від'ємним значенням («негативний ефект»). Інша група науковців розмежовуючи ці поняття визначають ефект лише як одну із форм результату, а саме – фінансового результату діяльності суб'єкта господарювання. Так, в роботі Бухалкова М.І. цей висновок формулюється наступним чином: «Ефект в загальному вигляді являє собою різницю між результатами і витратами, між ціною товару та його собівартістю» [10, с. 341]. Визначення ефекту тільки як однієї із форм фінансового результату діяльності можна зустріти і в працях інших науковців [2, с. 435]. Таке вузьке трактування поняття «ефект» вважається нами неприйнятливим. Безумовно, формою ефекту можуть виступати результати не тільки фінансової, а й виробничої, інноваційної, маркетингової та інших видів діяльності. Якщо розглядати терміни «результат» та «ефект» тільки з лінгвістичних позицій, то перший з них може бути трактовано більш широко, якщо його не зв'язувати з оцінкою ефективності (бо термін «ефект» пов'язаний саме з процесом здійснення оцінки ефективності). Але в процесі оцінки ефективності ці терміни, з нашої точки зору, слід розглядати як рівнозначні. Певною мірою розрізняються підходи науковців і щодо визначення другого елементу характеристики категорії «ефективність», а саме витрат (ресурсів), що зумовлюють відповідний результат (ефект). Аналогічним чином, розглядаючи елемент «ресурси» в системі характеристики категорії «ефективність», певна частина науковців обмежує їх склад тільки «трудовими та матеріальними ресурсами» [2, с. 435; 5, с. 342], а інколи – лише «основними і оборотними фондами» [90, с. 278].

В той же час поза увагою науковців залишається такий важливий їх вид, як «нематеріальні ресурси» (організаційні, інформаційні, технологічні та інші їх види). У сучасних умовах нематеріальні ресурси відіграють суттєву роль у формуванні результатів як виробничої, так і фінансової діяльності суб'єктів господарювання, тому їх розгляд в системі ресурсів при характеристиці категорії «ефективність» має бути обов'язковим. Визначаючи роль окремих елементів в характеристиці категорії «ефективність», значна частина науковців пріоритет надає витратам (ресурсам). В роботі Продіус Ю.І. цей висновок формулюється наступним чином: «В розрахунках ефективності в якості вихідної інформації використовують розмір поточних та капітальних витрат» [86, с. 350]. Аналогічний за змістом висновок можна зустріти і в роботі Черевка Г.В.: «Ефективність слід розглядати як дієвість витрат, які вкладені в певну діяльність, з метою отримання бажаних результатів» [98, с. 275]. Цю позицію поділяють і деякі інші автори [10, с. 341; 21, с. 119].

Ми вважаємо, що в системі елементів, які характеризують категорію «ефективність», пріоритет має належати результату (ефекту) діяльності. Саме цей елемент забезпечує спрямованість на досягнення визначених стратегічних або тактичних цілей діяльності суб'єктів, без якого ця діяльність взагалі втрачає свій сенс. Елемент витрат (ресурсів) відіграє лише забезпечуючу роль щодо результату. Нарешті, однією з характеристик категорії «ефективність», що, з нашої точки зору, потребує визначення в процесі дослідження її сутності, є вплив фактору часу на формування вартісних показників як результату (ефекту), так і витрат (ресурсів). У сучасних визначеннях сутності цієї категорії ця характеристика практично не розглядається. В той же час в літературі з питань фінансового та інвестиційного менеджменту при практичних обчисленнях рівня ефективності врахуванню фактора часу приділяється значна увага. Розглядаючи цю характеристику категорії «ефективність», слід зазначити, що найбільший вплив фактор часу здійснює на показники результату (ефекту) та витрат (ресурсів), що визначаються у вартісній, грошовій формі. Це пов'язано із зміною вартості грошей у часі та

інфляційними чинниками. Якщо результати діяльності та витрати на їх досягнення формуються у різні періоди часу, вони мають бути зведені при визначенні ефективності до єдиного виміру часу. Певною мірою фактор часу впливає і на оцінку задіяних ресурсів, що визначаються у натуральних показниках. Так, якість задіяних матеріальних чи нематеріальних ресурсів може знижуватись у часі за рахунок морального старіння, втрати окремих фізичних властивостей в процесі зберігання тощо. Це теж має бути враховано при характеристиці елементів, що визначають сутність категорії «ефективність».

На основі розгляду загальної категорії «ефективність» можна перейти до визначення сутності поняття «економічна ефективність». Розглянемо детально підходи окремих науковців до визначення поняття «економічна ефективність» [2, с. 335; 5, с. 202; 7, с. 179; 9, с. 136; 25, с. 279-280 та ін.]. Перш за все, звертає на себе увагу, що деякі автори не розмежують у своєму визначенні зміст поняття «економічна ефективність» та загальної категорії «ефективність». Так у підручнику «Економіка організацій» за загальною редакцією В.Я. Горфінкеля та В.А. Швандара: «Економічна ефективність – відносний показник, що співставляє отриманий ефект з витратами або ресурсами, які використані для досягнення цього ефекту» [92, с. 599]. Жодної особливості поняття «економічна ефективність» по відношенню до сутності категорії «ефективність» у цьому визначенні не наведено. Переважна більшість науковців розглядають поняття «економічна ефективність» як один з видів загальної категорії «ефективність», що з нашої точки зору є вірним висновком.

Деякі автори не елімінують економічну ефективність в самостійний вид ефективності, а об'єднують її із іншими видами ефективності, найчастіше – із соціальною. Так, в роботі Черевко Г.В. визначається: «Ефективність поділяють на виробничо-економічну і соціально-економічну. Виробничо-економічна відображає результативність функціонування продуктивних сил, рівень використання підприємствами матеріально-технічної бази і трудових ресурсів і характеризується натуральними і вартісними показниками.

Соціально-економічна ефективність відображає ступінь досягнення результату. Економічний і соціальний бік ефективності не слід протиставляти один одному. Вони перебувають в органічній єдності» [98, с. 279-280]. Визначення поняття «соціально-економічна ефективність» можна зустріти в працях інших авторів [71, с. 176, 179]. Розглядаючи цей підхід науковців, слід зазначити, що елімінація економічної та соціальної ефективності в окремі види ніякою мірою не призводить до їх «протиставлення один одному» (як і до протиставлення з такими видами ефективності, як технологічна, екологічна тощо). Водночас виокремлення економічної ефективності в самостійний вид дозволяє більш чітко ставити задачі щодо її підвищення, забезпечуючи їх відповідними ресурсами. У процесі виокремлення економічної ефективності в самостійний її вид науковцями використовуються різні критерії її розмежування із іншими видами ефективності. З нашої точки зору, визначальний вид системи, в якій формується ефективність, не може слугувати критерієм для її віднесення до відповідних видів цієї ефективності.

Так, в межах економічної системи (до якої автори відносять підприємство, територію або національну економіку) поряд із економічною ефективністю можуть формуватись і такі її види, як соціальна, екологічна тощо. Виходячи з цього, ми пропонуємо критерієм віднесення ефективності до певного її виду обрати характер цілей, які вирішуються суб'єктом господарювання в процесі діяльності, за якого ця ефективність визначається. Так, критерієм віднесення ефективності до економічного її виду мають виступати економічні стратегічні чи тактичні цілі діяльності. За таким критерієм суб'єкти господарювання будуть мати змогу оцінювати і планувати економічну ефективність не тільки на базі показників результату, а і показників витрат, що спрямовуються на реалізацію відповідних цілей. Підсумовуючи погляди науковців щодо визначення сутності поняття «економічна ефективність», можна зазначити наступне:

1. Економічна ефективність має розглядатись як один із видів загальної ефективності діяльності, сутність якої як економічної категорії визначена раніше.

2. Цей вид ефективності носить самостійний характер і визначається паралельно із іншими її видами – соціальною, екологічною, технологічною тощо.

3. Критерієм виділення цього виду ефективності виступає економічний характер цілей діяльності, ефективність якої оцінюється.

4. До системи економічних цілей, що слугують критерієм визначення економічної ефективності, входять як стратегічні, так і тактичні цілі відповідної діяльності [13, с. 33-36].

У сучасних ринкових умовах дуже важливо здійснювати виробничо-фінансову діяльність сільськогосподарського підприємства навколо концепцій економії, ефективності та результативності. Правильний баланс у реалізації цих трьох концепцій дозволяє сільськогосподарському підприємству бути більш гнучким та швидше реагувати на існуючі проблеми і майбутні зміни. Багато підприємств втрачають ресурси, зосередивши увагу тільки на короткостроковій прибутковості, у той час як у нестабільних економічних умовах подібні заходи призводять до підвищення ризиків [105]. Стабілізувати і підвищувати продуктивність використання ресурсів, утримувати високі ринкові позиції здатні виключно ті виробники, які зосереджені на довгостроковій стратегії розвитку, орієнтованій на економію, результативність та ефективність. Економія – це зниження витрат, результативність – правильний розподіл зусиль, ефективність – досягнення цілей (рис. 1.1).

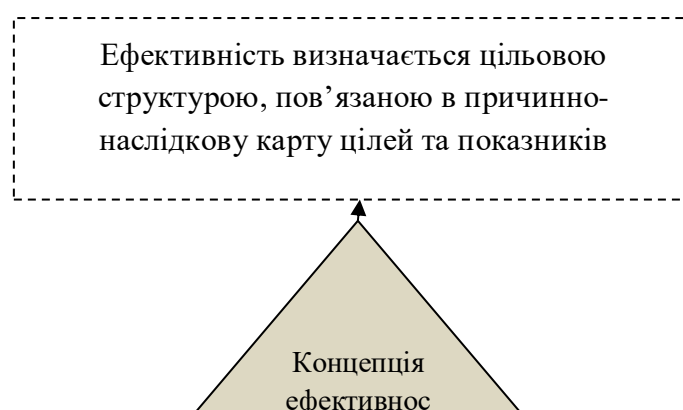

Рис. 1.1. Концепції економії, результативності та ефективності

Джерело: власна розробка

Ефективність визначається не стільки обсягами залучених ресурсів, скільки використанням правильних методів їх використання для досягнення поставлених цілей. Існує декілька аспектів ефективності, але всі вони пов'язані з тим, наскільки добре система ринку використовує обмежені ресурси для задоволення споживчого попиту. Зазвичай, ринковий механізм ефективно розподіляє ресурси, але бувають випадки, коли ринковий механізм діє неефективно.

В багатьох економічних та фінансових словниках і довідниках існує багато визначень поняття «ефективність» та практично відсутнє визначення поняття «результативність», але воно безпосередньо використовується при визначенні «ефективності». Так, у словнику – довіднику фінансового менеджера Бланка І.А. термін «ефективність» представлений як «відношення показників результату (ефекту) і витрат (чи суми ресурсів), що використовуються для його досягнення» [8, с. 380-381]. В фінансовому словнику Загороднього А.Г. поняттю «ефект» дане визначення як «досягнутого результату у визначеній формі – матеріальній, грошовій, соціальній, економічній і т.д.», а поняттю «ефективність» – «здатність забезпечувати результативність (ефект) процесу, проекту і т.д., яку вимірюють як відношення ефекту (результату) до виплат, що забезпечили цей результат» [27, с. 146, 262]. В економічній теорії поняття «ефективність» визначається, виходячи з

поставлених цілей як функція досягнутих результатів і витрачених на це ресурсів.

Можна розрізнити кінцевий результат процесу виробництва та кінцевий народногосподарський результат роботи підприємства (об'єднання підприємств). Перший відбиває матеріалізований результат процесу виробництва, вимірюваний обсягом продукції у натуральній і вартісній формах, другий включає не лише кількість виготовленої продукції, але й охоплює її споживну вартість. Кінцевим результатом процесу виробництва, виробничо-господарської діяльності підприємства за той чи інший проміжок часу є чиста продукція, тобто новостворена вартість, а фінансовим результатом комерційної діяльності – прибуток.

Кац І.Я. у своїй книзі «Экономическая эффективность деятельности предприятий (анализ и оценка)» [26] пише, що відношення результатів діяльності і витрат є не що інше, як ефективність. Ефективність – це загальноекономічна категорія, суть якої, за словами К.Маркса, полягає в тому, щоб досягти виробничу ціль з найменшими витратами засобів. Взагалі, у перекладі з латинської, термін «ефект» означає «результат».

Отже, можна вважати, що категорія «ефективність» може інтерпретуватись як «результативність». Термін ефект має значення результату, наслідку зміни стану певного об'єкта, зумовленої дією зовнішнього або внутрішнього фактора. Якщо провести математичну аналогію, то ефект – це дельта, приріст деякої змінної або різниця її попереднього і наступного значень. Зрозуміло, що значення цієї дельти може бути як додатним, так і від'ємним або взагалі нульовим. Подібно до цього й ефект може бути як позитивним, коли зміни є корисними, так і негативним, коли зміни деструктивні, або нульовим, коли змін немає. Втім, останній випадок, а саме коли результат нульовий, можна в конкретних умовах вважати або позитивним, або негативним ефектом і окремо не розглядати.

Проаналізувавши всі вищезазначені підходи, розглянемо економічну ефективність в контексті виробництва продукції свинарства. В назві та тексті

дисертаційного дослідження вживаються поняття «свинина» в тому ж самому сенсі, що й поняття «продукція свинарства» як продукція, що отримана в результаті вирощування та забою свиней і реалізується на ринку у вигляді живих тварин та продуктів забою; «реалізація свинини» як збут свинини, процес обміну продукції свинарства на ринку.

Фундаментальною економічною проблемою є брак ресурсів. Економічна ефективність пов'язана з оптимальним виробництвом, споживанням та розподілом цих обмежених ресурсів. В абсолютному вираженні, ситуацію можна назвати економічно ефективною, якщо:

- ніхто не може бути кращим, не роблячи когось гіршим (звичайно називають Парето-ефективність);
- не вимагає додаткової потужності можуть бути отримані без збільшення кількості входів;
- надходження виробництва при мінімально можливих питомих витратах.

Ці визначення ефективності не зовсім рівноцінні, але всі вони зводяться до тієї ідеї, що система ефективна, якщо нічого більше не може бути досягнуто з урахуванням наявних ресурсів.

Підсумувавши різні позиції вчених, пропонується провести оцінку наступних аспектів ефективності в контексті виробництва продукції свинарства: продуктивна, технічна ефективність, X-неефективність, Парето-ефективність, алокаційна, статична, динамічна, збутова, соціальна ефективність, ефективність масштабу.

Продуктивна ефективність відбувається, коли максимальну кількість продукції свинарства виробляють із заданою кількістю ресурсів. Це буде відбуватися на граничній можливості виробництва (рис. 1.2). Таким чином, ефективність виробництва пов'язана з виробництвом продукції свинарства з оптимальним поєднанням ресурсів для отримання максимального результату при мінімальних витратах.

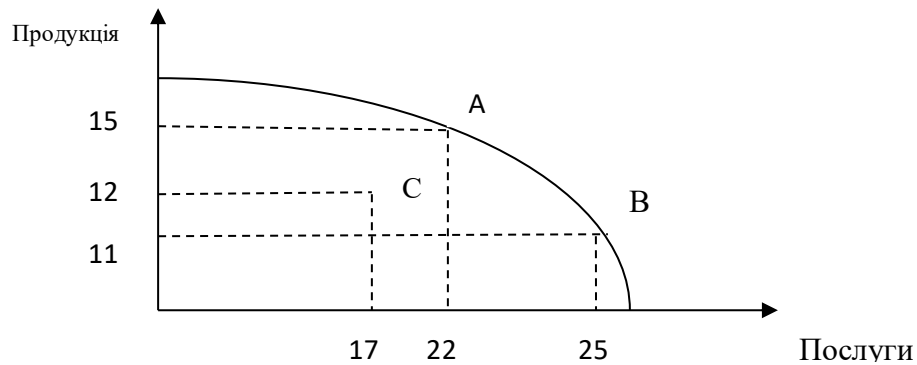

Рис.1.2. Межі ефективного виробництва

Джерело: складено за даними [82, 86, 105].

Точки А і В є продуктивно ефективними. Точка С є неефективною, тому, що є можливість виробляти більше продукції або послуг без додаткових витрат. Продуктивна ефективність виробництва досягається тоді, коли виробник використовує найменшу кількість ресурсів для виробництва продукції або послуг по відношенню до інших.

Технічна ефективність визначає оптимальне поєднання факторів виробництва для одержання стійкого позитивного результату, пов'язаного з продуктивною ефективністю. Технічна ефективність означає використання мінімальної кількості ресурсів для досягнення певного обсягу виробництва продукції або ж досягнення максимального обсягу виробництва при фіксованих витратах ресурсів. Сільськогосподарське підприємство вважається технічно ефективним, якщо отримує максимальну віддачу від мінімальної кількості ресурсів, таких як праця, капітал і технології. Наприклад, сільськогосподарське підприємство виявиться технічно неефективним, якщо в ньому зайнято більша кількість працівників, ніж було необхідно, або використовуються застарілі технології. Технічна ефективність є передумовою для алокаційної ефективності, технічна ефективність характеризує виробництво, яке має мінімально можливі витрати. У той же час поняття технічної ефективності пов'язане з X-неефективністю.

X-неефективність виробництва продукції свинарства відбувається, коли підприємства не мають стимулів до скорочення витрат. Наприклад монополія,

яка отримує надприбуток, може мати недостатньо стимулів, щоб позбутися від надлишків праці. Тому середня вартість підприємства може бути вище, ніж необхідно. Коли існує відсутність стимулів, сільськогосподарське підприємство не буде технічно ефективним.

Парето-ефективність виробництва – можливість знайти спосіб виробляти певну продукцію краще, не роблячи іншу продукцію гірше. Парето-ефективність буде відбуватися на межі виробничих можливостей. Коли економіка працює на простих виробничих можливостях (наприклад, в точці А), то неможливо збільшити випуск продукції без зменшення обсягу виробництва послуг (рис. 1.2). Однак, в точці С (12 продуктів і 17 послуг) його можна збільшити без скорочення виробництва іншого. Таким чином, точка С класифікується як Парето-неефективна, і це вважається неефективним для економіки.

Алокаційна ефективність виникає, коли ціна рівна граничним витратам виробництва. Ефективність розподілу ресурсів відбувається, коли розподіляється продукція і послуги за даними споживчих переваг. Економіка може бути ефективною, але продуктивно виробляти продукцію людям не потрібно, розподіл буде неефективним. Це тому, що ціна на продукцію, яку можуть платити споживачі, еквівалентна граничній корисності, яку вони отримують. Тому оптимальний розподіл досягається, коли гранична корисність продукції дорівнює граничним витратам. Алокаційна ефективність виникає, коли значення для певної продукції чи послуги (сума, яку вони платять за це) знаходиться в рівновазі з вартістю ресурсів, що використовуються для її виробництва. Це звичайно досягається не випадково, а коли суспільство розподіляє свої ресурси, щоб виробляти цінності суспільства.

Статична ефективність виробництва продукції свинарства стосується найбільш ефективного поєднання ресурсів в даний момент часу. Статична ефективність має два аспекти. Перший полягає в тому, що є максимум випуску продукції з урахуванням обсягу ресурсів підприємства. По-друге, вироблена

продукція повинна бути кращою комбінацією, тобто, в ній повинні бути відображені не тільки технічні можливості, але і переваги для споживачів.

Динамічна ефективність відноситься до ефективності з плином часу. Динамічна ефективність передбачає впровадження нових технологій і робочої практики, щоб зменшити витрати часу. З урахуванням цього, можливо визначити динамічну ефективність як аспект економічної ефективності, який вимірює швидкість при якій крива виробничих можливостей переміщується з однієї статично рівноважної точки в іншу за певний період. Для підприємств важливо не просто найкращим чином використовувати дані ресурси, але і забезпечувати їх продуктивне використання з плином часу.

Збутова ефективність виробництва продукції свинарства стосується розподілу продукції. Вона виникає, коли продукція і послуги споживаються тими, хто їх потребує, а розподіл ресурсів відбувається у відповідності до закону спадної граничної віддачі. Тому, щоб бути маркетингово ефективним, сільськогосподарське підприємство повинно забезпечити справедливий розподіл ресурсів.

Соціальна ефективність передбачає оптимальний розподіл ресурсів у суспільстві, беручи до уваги всі зовнішні витрати і вигоди, а також внутрішні витрати і вигоди. Соціальна ефективність відбувається на виході, де соціальна допомога рівна граничним соціальним витратам. Таким чином, соціальна ефективність виникає, коли зовнішні фактори були враховані і відбувається при умові, що соціальні витрати виробництва (приватні витрати + зовнішні витрати) рівні соціальній допомозі (дохід + зовнішні вигоди). Соціальна ефективність тісно пов'язана з поняттям ефективність Парето.

10. Ефективність масштабу виробництва продукції свинарства. Коли виробник робить більшу кількість продукції, як правило, вартість одиниці виробництва падає. Є певні обмеження на цей рахунок; існує гранична кількість продукції, яка більше не окупиється. Коли виробництво сягає цієї межі, з'являється ефективність масштабу.

Систематизація наукових поглядів на основні аспекти ефективності дає можливість виділити серед них найбільш актуальні, які на нашу думку, найповніше характеризують економічну ефективність виробництва та реалізації продукції свинарства (рис. 1.3). Сільськогосподарське підприємство більш ефективне, коли воно виробляє більше продукції та послуг для суспільства, ніж інше, використовуючи ту ж або меншу величину ресурсів.

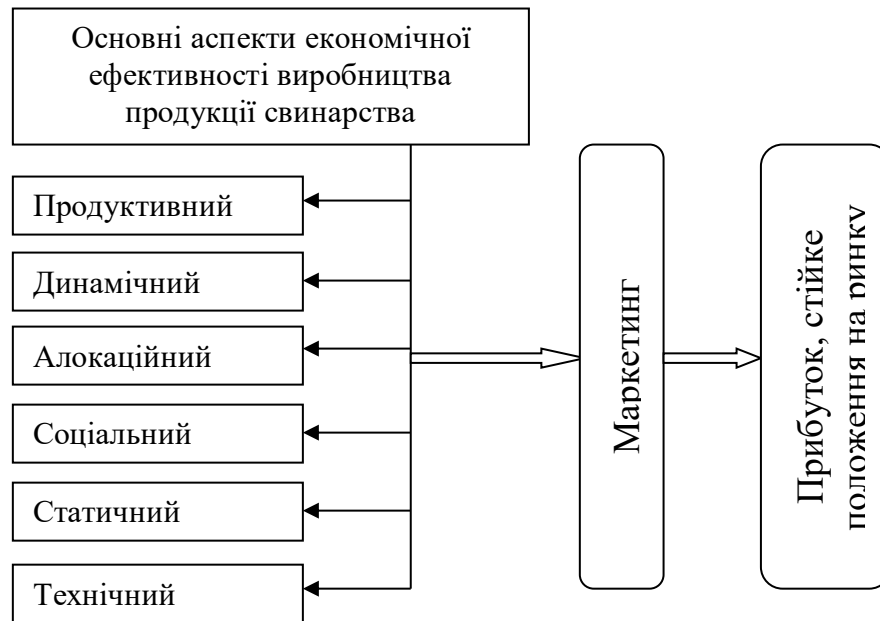

Рис. 1.3. Основні аспекти економічної ефективності виробництва продукції свинарства

Джерело: власна розробка автора

Узагальнення наукових праць з досліджуваної проблематики дозволило констатувати дискусійність категоріального змісту економічної ефективності виробництва та різноманітність методичного інструментарію для її оцінки. Тому вважаємо за доцільне трактування економічної ефективності виробництва як комплексної категорії, що відображає результативність використання виробничих активів і трудових ресурсів за певний період часу та характеризує економічний стан суб'єкта господарювання, за якого корисний (позитивний) ефект виробництва перевищує витрачені для його отримання ресурси. Економічну ефективність виробництва продукції

свинарства варто розуміти як співвідношення кінцевого ефекту процесу виробництва у формі отриманих обсягів продукції, доходу, прибутку, соціальних вигід до витрат ресурсів, здійснених для досягнення цілей підприємства. Розглянемо різницю між поняттями результативність та ефективність виробництва продукції свинарства (рис. 1.4).

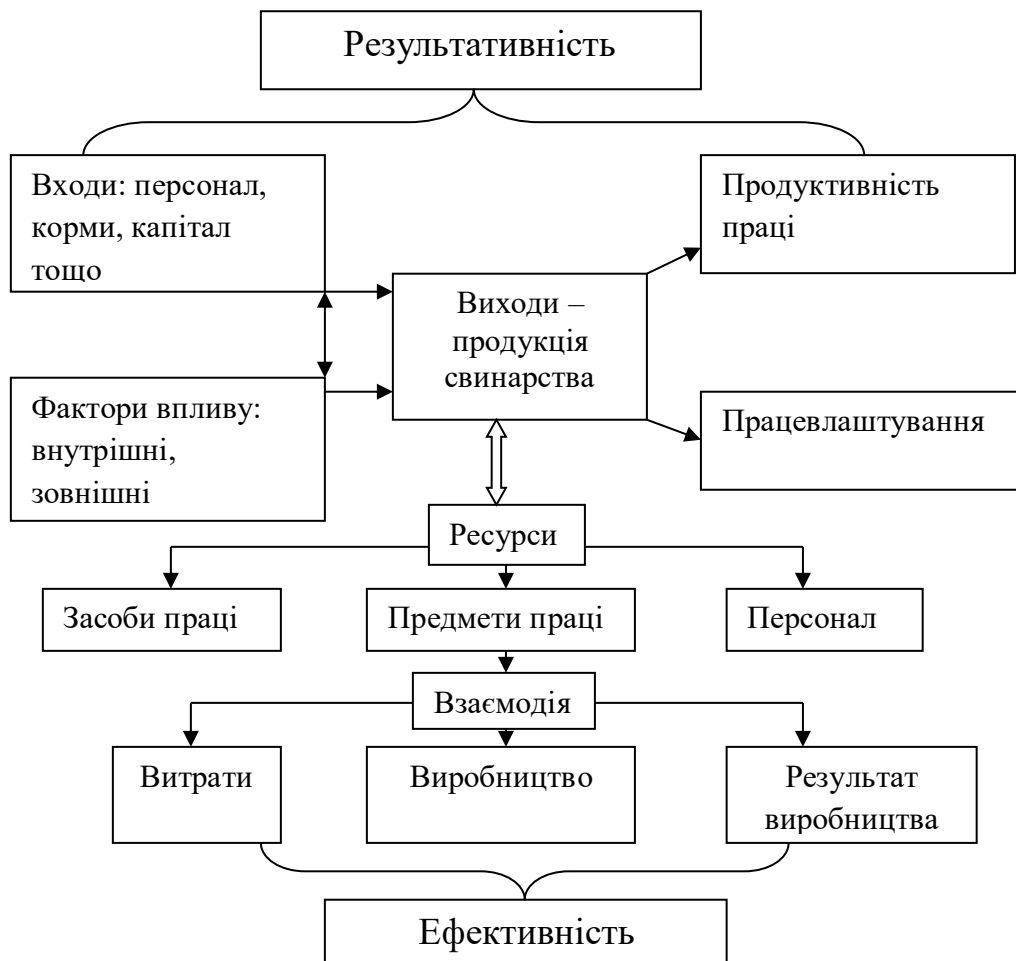

Рис. 1.4. Ефективність та результативність виробництва продукції свинарства

Джерело: власна розробка автора